

METAALTIJDEN 5

BIJDRAGEN IN DE STUDIE VAN DE METAALTIJDEN

REDACTIE:

E.A.G. BALL, R. JANSEN, E.H.L.D. NORDE & K.M. DE VRIES

STICHTING METAALTIJDENONDERZOEK NEDERLAND

Source Reference

Ball, E.A.G., R. Jansen, E.H.L.D. Norde & K.M. de Vries (eds.) 2018: *Metaaltijden 5: Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, Leiden: Sidestone Press.

SIDESTONE PRESS

This is a free offprint – as with all our publications the entire book is freely accessible on our website, where you can also buy a printed copy or pdf E-book.

WWW.SIDESTONE.COM

© 2018 Individuele auteurs

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden
www.sidestone.com

Vormgeving binnenwerk: Sidestone Press

Omslagontwerp: Stijn Arnoldussen

Foto omslag: kringgreppels te Heeze-De Bulders (Schurmans deze bundel, afb. 2); aardewerk uit Helhoekheide, Rijkervorsel (Delaruelle deze bundel, afb. 6); hamerbijl uit Heiloo-Zuiderloo (Moesker, Van der Leije & Van der Heiden deze bundel, afb. 4); tekening omslag: grafheuvel uit Heiloo-Zuiderloo (Moesker, Van der Leije & Van der Heiden deze bundel, afb. 2).

ISBN 978-90-8890-717-3 (softcover)
ISBN 978-90-8890-718-0 (hardcover)
ISBN 978-90-8890-719-7 (PDF e-book)

Inhoudsopgave

Grafheuvels en graven in de Metaaltijden. Vijf jaar metaaltijden- dagen	7
Eugene A.G. Ball, Richard Jansen, Eric H.L.D. Norde & Karen M. de Vries	
Barrows and burials in the Metal Ages. Five years of Dutch <i>Metaaltijdendagen</i>	13
Eugene A.G. Ball, Richard Jansen, Eric H.L.D. Norde & Karen M. de Vries	
De bronstijdallee: een oriënterend onderzoek	21
Etienne C. Pronk	
Eerste inzichten in het rituele bronstijdlandschap van Heiloo- Zuiderloo	33
Tijmen Moesker, Judith van der Leije & Menno van der Heiden	
Meer dan grafheuvels, een frisse blik op Wervershoof-Eendenkooi	45
Rik Feiken & Menno van der Heiden	
Barrow cemeteries in central and western Belgium. From the Late Neolithic till the Early Iron Age	57
Guy De Mulder	
Over een urnenveld en een nederzetting: opgraving Heeze-De Bulders (Noord-Brabant)	69
Miel Schurmans	
Tombes et tombelles de la Campine Anversoise. Een oude kijk op nieuwe vondsten	77
Stephan Delaruelle	
Vorstengraven Vernieuwd. Recent onderzoek naar elite graven uit de vroege ijzertijd in de Lage Landen	91
Sasja van der Vaart-Verschoof	

Ongrijpbare graven. Het grafritueel in de midden- en late ijzertijd op de Gelderse en Overijsselse zandgronden	113
Eric H.L.D. Norde	
Het belang van osteologie: case study ijzertijdgrafveld Panningen-Loo	137
Matthijs van Kooten	
Grote potten met kleine oren uit Noord-Brabant daterend uit de vroege ijzertijd	149
Simone B.C. Bloo, Liesbeth Theunissen & Roderick Geerts	
De typologie van het aardewerken vaatwerk van de Hilversumcultuur	163
Erik Drenth	
Space becomes a ritualised place. Five Iron Age and Early Roman period presumed cult places in Oss (The Netherlands)	175
Roosje de Leeuwe & Richard Jansen	
An Iron Age settlement landscape neighbouring the Ha C chieftains' graves at the Maashorst (N.-Br., The Netherlands). Citizen science research of the sites Vinkel-Munnekens Vinkel and Heesch-McDonald's	191
Richard Jansen & Paul van den Helm	
Overzicht van auteurs Metaaltijden 5	205

Vorstengraven Vernieuwd

Recent onderzoek naar elite graven uit de
vroege ijzertijd in de Lage Landen

Sasja van der Vaart-Verschoof

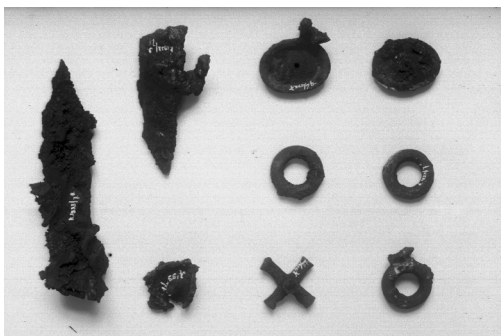
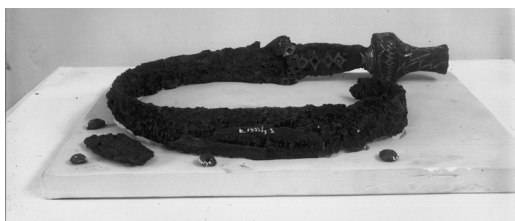
Trefwoorden: Vorstengraf; elites; vroege ijzertijd

Keywords: Chieftain's burial; elites; Early Iron Age

Introductie

Een kleine 3000 jaar geleden werd in een gebied dat nu ten zuiden van Oss ligt een man begraven. Hij was zo'n 30-40 jaar oud en moet bij leven een indrukwekkende verschijning zijn geweest. Zoals gebruikelijk in de vroege ijzertijd werd hij gecremeerd en bijgezet in een urn. Bijzonder is het feit dat de urn van brons was en dat er een serie bijzondere objecten werd meegegeven: versierselen van paardentuig en twee paardenbitten, jukversieringen waaronder een serie ijzeren ringen, een pakket geïmporteerd wollen textiel, een slachtmes met slijpsteen, een bijl, twee ijzeren scheermessen, een geribde houten kom en een indrukwekkend lang zwaard dat rijk versierd was met goud en brons, bewerkt been en lood. Het blad van het rondgebogen zwaard was in een wollen doek gewikkeld. De objecten waren, samen met de crematieresten, zorgvuldig in de bronzen grafurn geplaatst.

De man werd bijgezet in een voorouderlijke grafheuvel uit de bronstijd die deel uitmaakte van een eeuwenoud funerair landschap. Over de bronstijdgrafheuvel werd een nieuwe grafheuvel aangelegd. Het is de grootste grafheuvel die we in Nederland kennen: het Vorstengraf van Oss. Dit graf maakt deel uit van een groep van enkele tientallen zogenaamde vorstengraven die bekend zijn uit de Lage Landen. Recent onderzoek naar deze graven heeft geleid tot vernieuwde inzichten.

Afbeelding 1. Het Vorstengraf van Oss zoals het eruit zag na drie restauraties, in jaren '30, '60 (links) en '90 (rechts). Telkens weer werden 'nieuwe' objecten ontdekt (foto's Rijksmuseum van Oudheden).

Figure 1. The Chieftain's grave of Oss after restorations in the 1930s, 60s (left) and 90s (right). Each time 'new' objects were discovered (photographs National Museum of Antiquities).

Vorstengraven Vernieuwd

Het recente (master- en) promotieonderzoek omvat een *in-depth* en *practice-based* analyse naar het Vorstengraf van Oss en vergelijkbare complexen (Van der Vaart 2011; Van der Vaart-Verschoof 2017a; b).¹ Dit onderzoek was niet alleen gericht op de bijgaven, maar met name ook op het grafgebruik; op de keuzes die gemaakt zijn en handelingen die verricht werden tijdens de grafrituelen. Hiervoor is opnieuw gekeken naar de objecten waarbij ook de fragmenten die er op het eerste gezicht weinig belovend uitzagen in detail zijn bestudeerd. Dit leidde tot onverwachte resultaten waarbij regelmatig nieuwe voorwerpen aan het licht kwamen (afb. 1). Op basis hiervan kon bijvoorbeeld het grafritueel van de Vorst van Oss in detail worden gereconstrueerd. Daarnaast was het mogelijk om een beeld te creëren van de persoon (afb. 2).

De resultaten van het recente onderzoek naar de elite graven in de Lage Landen en de grafpraktijk die daaraan ten grondslag lag zijn onlangs verschenen in het proefschrift *Fragmenting the Chieftain*. In de bijbehorende catalogus worden gedetailleerde omschrijvingen van specifieke graven en grafrituelen gegeven (Van der Vaart-Verschoof 2017a; b). In dit artikel wordt een kort overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten en vernieuwde inzichten in de elite graven (vorstengraven) uit het begin van de ijzertijd.

1 Al bijna 85 jaar spreekt dit graf tot de verbeelding, en als vierde 'generatie' Oss archeoloog staat mijn werk op de schouders van reuzen zoals F.C. Bursch, J.H. Holwerda, G. Kossack, P.J.R. Modderman, H. Fokkens, R. Jansen en D. Fontijn. Daarnaast zijn er drie generaties restauratoren aan te pas gekomen om het vondstcomplex in eer te herstellen (afb. 1; zie ook Van der Vaart-Verschoof 2017b, 42-4). Naast de vele experts die mij voor zijn gegaan heb ik in de afgelopen acht jaar samengewerkt met een dozijn nieuwe materiaalspecialisten. Tzamen hebben wij het hierboven omschreven grafritueel in detail kunnen reconstrueren, met name ook door ons over de kleine en minder imposante fragmenten te buigen (Van der Vaart-Verschoof 2017b, 176-198).

Afbeelding 2. De Vorst van Oss bij leven (links) en de inhoud van zijn grafurn (rechts). Beide reconstructies zijn op basis van het recente onderzoek geschilderd door Raf Timmermans.

Figure 2. The Chieftain of Oss in life (left) and the contents of his urn (right). Both reconstructions were painted by Raf Timmermans based on the results of recent research.

Vroege ijzertijd elite graven in de Lage Landen

De Lage Landen herbergt een bijzonder cluster elite graven uit de vroege ijzertijd (800-500 voor Chr.). Bekende Nederlandse en Belgische voorbeelden zijn het Vorstengraf van Oss, het Wagengraf van Wijchen en de elite begraafplaats van Court-St.-Etienne (Fokkens/Jansen 2004; Fokkens *et al.* 2012; Holwerda 1934; Jansen/Fokkens 2007; Mariën 1958; Modderman 1964; Pare 1992; Van der Vaart-Verschoof 2017a; b; voor een overzicht zie appendix). Het betreft veelal crematiegraven die bronzen vaatwerk, paardentuig, wagens en wapens in verschillende configuraties bevatten. Gedurende het onderzoek bleek dat deze zogeheten vorstengraven² op sommige vlakken helemaal niet zo bijzonder – bijvoorbeeld het crematieritueel –, maar op onverwachte vlakken juist

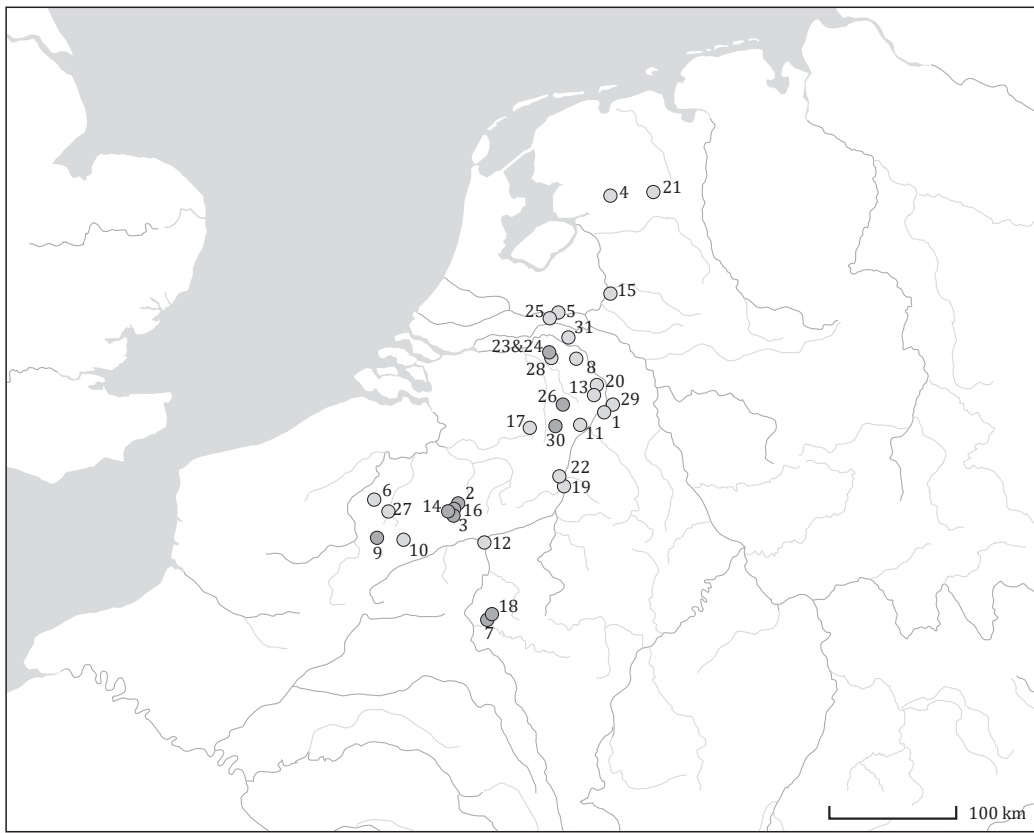
2 Deze graven staan bekend als *vorstengraven* – een historisch gegroeide term die gebruikt wordt om graven met deze specifieke grafset te identificeren. Ik wil graag benadrukken dat dit ook is hoe deze term in dit stuk gebruikt wordt, als een omschrijving van een archeologisch fenomeen en *niet* als antropologische aanduiding van de status van de overledenen. Echter, er zijn ook graven die sinds hun ontdekking de naam 'vorstengraf van' hebben, ook al hebben zij niet de 'complete' set die als typerend gezien wordt voor het vorstengraf-fenomeen. In mijn werk schrijf ik in dit soort gevallen Vorstengraf met een hoofdletter, zoals het Vorstengraf van Meerlo (welke een zwaard en twee paardenbitten bevat, maar *geen* bronzen emmer), om aan te duiden dat het in een dergelijk geval om een naam gaat, en niet als aanduiding voor een archeologisch type (zie ook Van der Vaart-Verschoof 2017a, 26-27).

wel bijzonder zijn. Ook bleek dat de typische, klassieke vorstengraven – graven met wapens, bronzen vaatwerk, wagens *en* paardentuig – eigenlijk maar een fractie van de elite graven uit deze periode vertegenwoordigen (Van der Vaart-Verschoof 2017a; b). In totaal zijn 33 vindplaatsen geïnterpreteerd en onderzocht (Van der Vaart-Verschoof 2017b)(afb. 3). Deze waren goed voor circa 70 (waarschijnlijk³) elite graven en een tiental ‘losse vondsten’ waarvan gedacht wordt dat zij ook uit elite graven komen (zie appendix).

Belangrijk om te benadrukken is dat deze graven maar een minieme fractie vormen van het totaal aantal graven dat we uit deze periode kennen. Uit de gelijktijdige urnenvelden in de Lage Landen zijn recentelijk ruim 40.000 graven geïnterpreteerd (Louwen in prep.). Dat betekent dat het aantal elite graven minder dan de 1% vertegenwoordigt, namelijk circa 0,01%. De overgrote meerderheid van de bevolking werd op relatief ‘eenvoudige’ wijze bijgezet, in een aardewerken urn met nauwelijks tot geen grafgift en onder een kleine heuvel van gemiddeld slechts enkele meters in diameter.

3 In sommige gevallen zijn geen botresten bewaard gebleven, veelal als gevolg van ongunstige vondstomstandigheden en een vroege vondstdatum, en kan het dus niet met zekerheid gesteld worden dat het een graf betreft. Al is dit in deze gevallen wel uiterst waarschijnlijk te noemen.

Afbeelding 3. Verspreiding van elite graven uit de late brons- en vroege ijzertijd in de Lage Landen.

1. Baarlo; 2. Basse-Wavre; 3. Court-St-Etienne; 4. Darp-Bisschopsberg; 5. Ede-Bennekom; 6. Flobecq-Pottelberg; 7. Gedinne-Chevaudos; 8. Haps; 9. Harchies-Maison Cauchies; 10. Havré; 11. Heythuizen-Bisschop; 12. Hofstade-Kasteelstraat; 13. Horst-Hegelsom; 14. La Plantée des Dames; 15. Leesten-Meijerink; 16. Limal-Morimoin; 17. Lommel-Kattenbos; 18. Louette-St-Pierre Fosse-Aux-Morts; 19. Maastricht-Heer; 20. Meerlo; 21. Meppen; 22. Neerharen-Rekem; 23. Oss-Vorstengraf; 24. Oss-Zevenbergen; 25. Rhenen-Koerheuvel; 26. Someren; 27. Stoquoy; 28. Uden-Slabroek; 29. Venlo; 30. Weert-Boshoverheide; 31. Wijchen (achtergrond figuur geleverd door H. Fokkens).

Figure 3. Distribution of elite graves from the Late Bronze Age and Early Iron Age in the Low Countries.

Dit wil niet zeggen dat deze selecte hoeveelheid exceptionele graven onbelangrijk zijn, zij geven juist een fascinerend inzicht in de samenlevingen die een kleine 3000 jaar geleden in de Lage Landen woonden.

Contact met de Hallstatt-cultuur

De herkomst van veel van de rijke bijgaven vormt een van de buitengewone elementen van deze elite graven. Het vaatwerk, de wagens en het paardentuig (waarschijnlijk inclusief paarden) en veel van de zwaarden zijn namelijk afkomstig uit de Hallstatt-cultuur en worden soms aangeduid als de 'Hallstatt-set'. In het Hallstatt-gebied worden deze objecten veelal intact in grote houten grafkamers gevonden, samen met de

geïnhumeerde overblijfselen van de dode, al kwam crematie in mindere mate ook voor (bijvoorbeeld Frankfurt-Stadtwald (Fischer 1979; Willms 2002), Großeibstadt Grab 1 (Kossack 1970), Otzing (Classen *et al.* 2013; Gebhard 2015; Gebhard *et al.* 2016) en Hochdorf (Krauß 1996)).

De Hallstatt-cultuur en de graven met de bijzondere objecten – de zogeheten *Fürstengräber* – worden voornamelijk in Centraal-Europa gevonden, met name in Zuid-Duitsland en Oostenrijk (zie bijvoorbeeld Schumann/Van der Vaart-Verschoof 2017 voor een overzicht). Dit maakt de aanwezigheid van deze objecten in de Lage Landen, honderden kilometers verwijderd van alles wat daar op lijkt, des te meer bijzonder. De vraag is natuurlijk in welke mate contact met de Hallstatt-cultuur het ontstaan van het elite grafgebruik beïnvloedde en of mensen tussen deze gebieden reisden of zelfs migreerden?

Ontwikkeling van het grafgebruik in elite graven

Voor het beantwoorden van deze vragen is getracht om in dit onderzoek zoveel mogelijk terug te gaan naar de originele data bestaande uit de primaire vondstdocumentatie en de artefacten zelf (Van der Vaart-Verschoof 2017a, 19-20; 2017b). Veel van de graven zijn echter lang geleden opgegraven – en vaak op een voor ons ontoereikende manier – of enkel verzameld waardoor de contextinformatie over het algemeen zeer beperkt is. Als gevolg hiervan kent het bestuderen van deze complexen en het grafgebruik zijn beperkingen. Op basis van de vondstgeschiedenis en de objecten die nog terug te vinden waren is een overzicht gemaakt van zowel de objecten uit elk graf, als de handelingen die daarmee verricht zijn tijdens het grafritueel (tab. 1; zie ook Van der Vaart-Verschoof 2017b, fig. C1.1). Op basis van deze analyse was het mogelijk om het vroege ijzertijd elite grafgebruik (en ten dele het ontstaan daarvan) te reconstrueren, waarvan hieronder een kort overzicht wordt geschetst.

Tijdens de overgang van de late bronstijd naar de vroege ijzertijd vond een verschuiving plaats van het deponeren van supra-regionale objecten zoals zwaarden en ornamenten in ‘natuurlijke’ locaties naar het plaatsen van deze objecten in graven (Fontijn 2002, 230; Fontijn/Fokkens 2007, 354; Roymans 1991; Roymans/Kortlang 1999, 56; Warmenbol 2015). Er wordt beargumenteerd dat deze overgang veranderingen reflecteert hoe men tegen (voorbeelden van) supra-regionale (elite/krijger) identiteiten aankeek (Fontijn 2002; Fontijn/Fokkens 2007; Milcent 2017; Van der Vaart-Verschoof 2017a, 85-89). Voor een korte periode konden dergelijke objecten zowel in deposities als in graven eindigen, waarbij grafdepositie uiteindelijk de voorkeur kreeg. Het gebruik om individuen met bronzen zwaarden te begraven ontwikkelde zich tijdens de negende eeuw voor Chr. (bijvoorbeeld het wapengraf van Neerharen-Rekem (Van Impe 1980; Van Impe/Thyssen 1979) en de vier urngraven met zwaarden gevonden bij Harchies-Maison Cauchies (Leblois 2009; 2010; Van der Vaart-Verschoof 2017b, 111-120)), terwijl graven met Hallstatt-cultuur importen pas vanaf de achtste en de eerste helft van de zevende eeuw voorkomen (Van der Vaart-Verschoof 2017a, h.3)(afb. 4-6).

Mede op basis van de herkomst van bepaalde grafgiften en de culturele context die zij reflecteren, kon worden vastgesteld dat de Atlantisch-georiënteerde bronzen zwaardgraven in tijd dicht bij de Hallstatt-cultuur-georiënteerde graven (met betrekking tot

Afbeelding 4. Een zwaardfragment en scheermes uit het graf van Basse-Wavre T.5 (links) en drie zwaarden gevonden bij Harchies-Maison Cauchies (rechts). Deze graven dateren ca. 950-850 voor Chr. (foto's: J. van Donkersgoed).

Figure 4. A sword fragment and razor from the grave of Basse-Wavre T.5 (left) and three swords found at Harchies-Maison Cauchies (right). These graves date c. 950-850 BC (photos: J. van Donkersgoed).

Afbeelding 5. Het emmergraf van Ede-Bennekom (links) en het zwaardgraf van Horst-Hegelsom (rechts) (foto links Rijksmuseum van Oudheden).

Figure 5. The bucket grave of Ede-Bennekom (left) and the sword grave of Horst-Hegelsom (right) (photo left National Museum of Antiquities).

de oorsprong van de objecten die erin gevonden worden) liggen dan aanvankelijk werd gedacht. Waar men eerder uitging van chronologisch gescheiden fenomenen, blijken ze een overlap in de tijd te hebben (Pare 1991; Van der Vaart-Verschoof 2017a). Het gebruik om de dode door middel van rijke grafgiften als elite te identificeren was dus al opgekomen *voordat*, in zoverre uit de archeologische data kan worden opgemaakt, er contact was met de Hallstatt-cultuur van Centraal-Europa. De opkomst van een elite grafgebruik was dus een lokale ontwikkeling (zoals ook beargumenteerd door Fontijn en Fokkens 2007).

Afbeelding 6. Het 'opgevouwen' zwaard en de deels gebogen paardenbitten uit het Vorstengraf Meerlo (boven) en het Vorstengraf van Rhenen-Koerheuvel met gebroken wielelementen (onder; foto J. van Donkersgoed).

Figure 6. The 'folded' sword and the partly bent horse bits from the Chieftain's grave of Meerlo (above) and the Chieftain's grave of Rhenen-Koerheuvel with broken wheel elements (below; photo J. van Donkersgoed).

Analyse van het grafgebruik laat zien dat, over het algemeen, het elite grafgebruik in lijn lag met het lokale grafgebruik en dat deze relatief alledaags waren, met uitzondering van de grafgiften. Mensen werden begraven volgens het 'normale' grafgebruik in deze periode, namelijk op markante locaties in het landschap, meestal in of nabij een urnenveld en/of grafheuvelgroep. Soms werd er één elite graf per plek gecreëerd (bijvoorbeeld Hofstade-Kasteelstraat; Laloo *et al.* 2014), maar vaak liggen er meer in een grafveld (bijvoorbeeld Court-St.-Etienne; Mariën 1958). De rituelen rondom het elitaire grafgebruik omvatte de crematie van de dode en het ontmantelen, verbranden, verbuigen en breken van grafgoederen en *pars pro toto* deposities. In termen van de

wijze van begraven, lijkt het bezitten van alleen een bronzen emmer, zwaard of paardentuig geen bijzondere behandeling te hebben veroorzaakt (Van der Vaart-Verschoof 2017a). Voorbeelden zijn het emmergraf van Ede-Bennekom (Pleyte 1877) of het zwaardgraf van Horst-Hegelsom (Willems & Groenman-Van Waateringen 1988; Van der Vaart-Verschoof 2017b) (afb. 5).

Daarentegen ging het begraven van individuen met een wagen en wagen-gerelateerd paardentuig wel gepaard met uitzonderlijke grafrituelen die grootser in uitvoering waren. Een belangrijk voorbeeld is het graf uit Heuvel 7 van Oss-Zevenbergen (Fontijn *et al.* 2013). Hier speelde het ontmantelen, manipuleren én fragmenteren van grafgiften een sterke rol. Ook *pars pro toto* deposities worden in deze graven benadrukt en het gebruik van textiel komt veelvuldig voor. Ten slotte worden deze graven veelal gemarkeerd door grote grafheuvels, met de grafheuvel van de Vorst van Oss – zoals al eerder genoemd – als één van de grootste van Nederland, maar ook van Noordwest-Europa. Het herkennen van de gedeelde factor, de wagen, wordt echter veelal bemoeilijkt door de destructieve en selectieve aard van het grafgebruik (Van der Vaart-Verschoof 2017a).

Wagens en wagen-gerelateerd paardentuig: anders behandeld in de dood

Waarom werden individuen die een associatie hadden met wagens op een andere wijze begraven? In een poging om dit verschil in funeraire behandeling te interpreteren, wat dus verbonden lijkt met het type grafgift dat met de dode werd meegegeven, is gekeken hoe de verschillende (soorten) objecten die in de elite graven gevonden zijn, gebruikt werden in het dagelijkse leven. De nadruk lag in eerste instantie op hoe ze praktisch gebruikt werden, maar er is ook gekeken naar hoe deze objecten werden waargenomen en geïnterpreteerd en wat ze mogelijk gesymboliseerd hebben. Zo is vastgesteld dat de objecten die als grafgiften in de elite graven gevonden worden, een rol speelde in de constructie en expressie van een complexe identiteit van de elite gekoppeld aan een rijke, rituele (?) symboliek. Het bronzen vaatwerk, paardentuig, de wagen en wapens, maar ook het gereedschap en de ornamenten speelden niet alleen een rol in het dagelijks leven maar waren bovenal symbolisch geladen objecten. Alleen de wagen en het daar bij horende paardentuig maakten echter deel uit van een afwijkend grafritueel en bijbehorende nieuwe sociale gebruiken (afb. 7). Waarschijnlijk speelde dit, in combinatie met hun religieuze significantie (*cf.* Pare 1992, hoofdstuk 12), een rol in waarom zij, en hun eigenaren, zo uitzonderlijk behandeld werden in de dood.

Conclusie

Samenvattend blijkt dat de exceptionele elite graven van de Lage Landen ingebed waren in het dominante, lokale grafgebruik – herkenbaar aan het crematieritueel, het buigen en breken van grafgiften, en de *pars pro toto* depositie van zowel menselijke resten en objecten. Ze sluiten daar duidelijk bij aan. Daarnaast lijkt het er op dat de individuen die met wagens en gerelateerd paardentuig begraven werden, uitzonderlijke grafriten vereisten. Deze werden waarschijnlijk als exceptionele individuen geïdentificeerd als gevolg van hun associatie met de ceremoniële en kosmologisch geladen wagens. In

Afbeelding 7. Mogelijke reconstructie van de begrafenis van de Vorst van Oss. De wagen en het paardentuig zijn een combinatie van de vondsten uit het graf van de Vorst en Oss-Zevenbergen Heuvel 7 (reconstructie op basis van recent onderzoek geschilderd door Isobel Gelman).

Figure 7. Possible reconstruction of the burial of the Chieftain of Oss. The wagon and horse harness are a combination of the finds from the grave of the Chieftain's grave of Oss and Oss-Zevenbergen mound 7 (reconstruction based on recent research; painted by Isobel Gelman).

een aantal graven duidt de samenstelling van de grafgiften, het gebruik om grafgoederen en de dode met textiel in te wikkelen en het hergebruik van grafheuvels op de invloed (en aanwezigheid?) van individuen die bekend waren met de grafgebruiken van de Hallstatt-cultuur. 'Onze' vorsten stonden waarschijnlijk regelmatig in contact met mensen van elders, maar waren tegelijkertijd waarschijnlijk individuen van lokaal aanzien, en geëerde leden van hun gemeenschap.

Abstract

There is a cluster of Early Iron Age (800-500 BC) elite burials in the Low Countries in which bronze vessels, weaponry, horse-gear and wagons were interred as grave goods. Mostly imports from Central Europe, these objects are found brought together in varying configurations in cremation burials known as chieftains' or princely burials. In terms of grave goods they resemble the *Fürstengräber* of the Hallstatt Culture of Central Europe. This paper summarizes the results of an in-depth and practice-based archaeological analysis of the Low Countries' elite graves and burial practice, which established that the elite burials are embedded in the local burial practices – as reflected by the cremation rite, the bending and breaking of grave goods, and the *pars pro toto* deposition of human remains and objects, all in accordance with the dominant local urnfield burial practice. It appears that individuals interred with the ceremonial and cosmologically charged wagons and related items warranted a more elaborate funerary rite. Furthermore, in a few graves the configuration of the grave good set, the use of textiles to wrap grave goods and the dead and the reuse of burial mounds show the influence of individuals familiar with Hallstatt Culture burial customs.

Dankwoord

Het bovenstaande zou nooit mogelijk geweest zijn zonder mijn promotors David Fontijn en Harry Fokkens, en ik wil hun dan ook hartelijk bedanken. Richard Jansen heeft mijn dank voor het aanmoedigen van het schrijven van dit stuk, en voor zijn geduld met de vertraagde indiening. Wouter Verschoof-van der Vaart wil ik bedanken voor zijn aantekeningen bij een eerdere versie van deze tekst, en voor zijn constante steun.

Literatuur

- Classen, E., Gussmann, S. & Looz, G von 2013. Regulär und doch außergewöhnlich – Eine hallstattzeitliche Bestattung mit Zuggeschirr von Otzing, Lkr. Deggendorf, in: Husty, L. & Schmotz, K. (eds.). *Vorträge des 31. Niederbayerischen Archäologentages*. Ebner: Verlag Marie Leidorf GmbH, 191-214.
- Fischer, U. 1979. *Ein Grabhügel der Bronze- und Eisenzeit im Frankfurter Stadtwald*. Frankfurt-am-Main: Verlag Waldemar Kramer.
- Fokkens, H. & Jansen, R. 2004. *Het vorstengraf van Oss, speurtocht naar een prehistorisch grafveld*. Utrecht: Matrijs.
- Fokkens, H., Jansen, R. & Wijk, I.M. van 2009. *Oss-Zevenbergen: de lange termijn-geschiedenis van een prehistorisch grafveld*. Archol rapport 50. Leiden: Archol BV.
- Fokkens, H., Vaart, S.A. van der, Fontijn, D.R., Lemmers, S.A.M., Jansen, R., Wijk, I.M. van & Valentijn, P.J.C. 2012. Hallstatt burials of Oss in context, in: Bakels C.C. & Kamermans, H. (eds.). *The End of Our Fifth Decade*. *Analecta Praehistorica Leidensia* 43-44. Leiden: Leiden University, 183-204.
- Fontijn, D.R. 2002. *Sacrificial landscapes. Cultural biographies of persons, objects and 'natural' places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300-600 BC*. *Analecta Praehistorica Leidensia* 33/34. (Proefschrift Universiteit Leiden). Leiden: Universiteit Leiden.

- Fontijn, D.R. & Fokkens, H. 2007. The emergence of Early Iron Age ‘chieftains’ graves’ in the southern Netherlands: reconsidering transformations in burial and depositional practices, in: Haselgrove, C. & Pope, R. (eds.). *The Earlier Iron Age in Britain and the Near Continent*. Oxford: Oxbow, 354-373.
- Fontijn, D.R., Vaart, S. Van der & Jansen, R. (eds.). 2013. *Transformation through Destruction. A monumental and extraordinary Early Iron Age Hallstatt C barrow from the ritual landscape of Oss-Zevenbergen*. Leiden: Sidestone Press.
- Gebhard, R. 2015. Otzing – Ein Grab voller Geheimnisse, in: Husty, L. & Schmotz, K. (eds.). *Vorträge des 33. Niederbayerischen Archäologentages*. Rahden / Westfalia: Verlag Marie Leidorf GmbH, 163-170.
- Gebhard, R., Metzner-Nebelsick, C. & Schumann, R. 2016. Excavating an extraordinary burial of the Early Hallstatt period from Otzing, Eastern Bavaria, in the museum laboratories. *PAST – The Newsletter of the Prehistoric Society* 82, 1-3.
- Holwerda, J.H. 1934. Een vroeg Gallisch vorstengraf bij Oss (N.B). *Oudheidkundige Mededelingen Rijksmuseum van Oudheden Leiden* 15, 39-53.
- Impe, L. van 1980. *Graven uit de urnenveldenperiode op het Hangveld te Rekem*. Archaeologia Belgica 227. Brussels: Nationale Dienst voor Opgravingen.
- Impe, L. van & Thyssen, W. 1979. *Prehistorische bewoning op het Hangveld te Rekem*. Archaeologia Belgica 213. Brussels: Nationale Dienst voor Opgravingen.
- Jansen, R. & Fokkens, H. 2007. *Het vorstengraf van Oss re-reconsidered. Archeologisch onderzoek Oss-Vorstengrafdonk 1997-2005*. Archol rapport 49. Leiden: Archol BV.
- Kossack, G. 1970. *Gräberfelder der Hallstattzeit an Main und Fränkischer Saale, Kallmünz*. Materhefte zur Bayerischen Vorgeschichte 24. Kallmünz / Opfalia: M. Lassleben.
- Krauß, D. 1996. *Hochdorf III. Das Trink- und Speiseservice aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg)*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.
- Laloo, P., Sergant, J., Cryns, J., de Reu, J., Allemeersch, L. & Mulder, G. de 2014. *Hofstade – Kasteelstraat. Rapportage van het archeologisch proefsleuvenonderzoek*. GATE-rapport 72. Evergem: GATE Archaeology.
- Leblois, E. 2009. A propos de la nécropole protohistorique d’Harchies Maison Cauchies. *Merculiale Mélanges* XXI, 11-28.
- Leblois, E. 2010. La nécropole hallstattienne d’Harchies “Maison Cauchies”: un bilan et des perspectives (province de Hainaut, Belgique). *Lunula. Archaeologia protohistorica* XVIII, 107-111.
- Mariën, M.-E. 1958. *Trouvailles du Champ d’Urnes et des Tombelles hallstattiennes de Court-SaintEtienne*. Monographies d’Archéologie Nationale 1. Brussels: Musées Royaux d’Art et d’Histoire.
- Milcent, P.-Y. 2017. Hallstatt C sword graves in Continental Gaul: rise of an elite or new system of representation of self in a context of crisis?, in: Schumann, R. & Vaart-Verschoof, S. van der (eds.). *Connecting Elites and Regions. Perspectives On Contacts, Relations And Differentiation During The Early Iron Age Hallstatt C Period In Northwest And Central Europe*. Leiden: Sidestone Press, 46-58.
- Modderman, P.J.R. 1964. The Chieftain’s grave of Oss reconsidered. *Bulletin van de vereniging tot bevordering der kennis van de antieke beschaving* 39, 57-62.

- Pare, C.F.E. 1991. *Swords, Wagon-Graves, and the Beginning of the Early Iron Age in Central Europe*. Kleine Schriften aus dem vorgeschichtlichen Seminar Marburg 37. Marburg: Philipps-Universität.
- Pare, C.F.E. 1992. *Wagons and Wagon-Graves of the Early Iron Age in Central Europe*. Oxford University Committee for Archaeology Monograph 35. Oxford: Oxford University Committee for Archaeology.
- Pleyte, W. 1877. *Nederlandsche oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Grooten (Oudheidkundige kaart van Nederland)*. Leiden: Brill.
- Roymans, N. 1991. Late Urnfield Societies in the Northwest European Plain and the expanding networks of Central European Hallstatt Groups, in: Roymans, N. & Theuws, F. (eds.). *Images of the Past: Studies on Ancient Societies in Northwestern Europe*. Amsterdam: Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie, 9-89.
- Roymans, N. & Kortlang, F. 1999. Urnfield symbolism, ancestors and the land in the Lower Rhine Region, in: Theuws, F. & Roymans, N. (eds.). *Land and Ancestors: Cultural Dynamics in the Urnfield Period and the Middle Ages in the Southern Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 33-62.
- Schumann, R., & Vaart-Verschoof, S. van der 2017. *Connecting Elites and Regions. Perspectives on contacts, relations and differentiation during the Early Iron Age Hallstatt C period in Northwest and Central Europe*. Leiden: Sidestone Press.
- Vaart, S. van der 2011. *Hail to the Chieftain. A detailed examination of grave goods from Dutch chiefly burials and their role in funerary rituals during the Hallstatt period*. Leiden: unpublished RMA-thesis.
- Vaart-Verschoof, S. van der 2017a. *Fragmenting the Chieftain. A practice-based study of Early Iron Age Hallstatt C elite burials of the Low Countries*. Leiden: Sidestone Press (= PALMA 15a).
- Vaart-Verschoof, S. van der 2017b. *Fragmenting the Chieftain – Catalogue. Late Bronze and Early Iron Age elite burials in the Low Countries*. Leiden: Sidestone Press (= PALMA 15b).
- Warmenbol, E. 2015. The Later Bronze Age and Early Iron Age in the southern Low Countries: where East meets West, in: Hunter, F. & Ralston, I. (eds.). *Scotland in Later Prehistoric Europe*. Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland, 47-83.
- Willems, W.J.H. & Groenman-Van Waateringen, W. 1988. Een rijk graf uit de Vroege IJzertijd te Horst Hegelsom, in: Geurts, P.A.M., Rensch, Th. J. van, Schatorjé J.M.W.C. & Verheijen, G.F. (eds.). *Horster historiën 2: Van heren en gemeentenaren*, Horst: Stichting het Gelders Overkwartier, 13-29.
- Willms, C. 2002. *Der Keltenfürst aus Frankfurt. Macht und Totenkult um 700 v. Chr.*. Archäologische Reihe 19. Frankfurt-am-Main: Druckerei Heinrich.

Appendix: Samenvatting elite graven van de Lage Landen

De eerste drie kolommen geven de **site**, *zone* en grafnummer, evenals **vondstjaar en -omstandigheden** en de kwaliteit van de vondstomstandigheden. Als een vindplaats of zone meerdere graven omvat die opgenomen zijn in het overzicht van elite graven, dan geeft de eerste rij een samenvatting van de vindplaats als geheel, gevolgd door rijen met de individuele graven. De **datering** van een graf wordt ook gegeven (naar Van der Vaart-Verschoof 2017a, h.3). **Graftype** geeft aan of een graf een langbed, vlakgraf of kringgreppel betreft. De + en - tekens binnen haakjes geven aan hoe zeker een determinatie is (geen/nee: --; waarschijnlijk nee: -; mogelijk: +; waarschijnlijk ja: ++; ja: +++; onbepaald/niet van toepassing: ind). **Groote grafmonument** geeft de diameter (D), hoogte (H) of afmetingen van het grafmonument. **Context** geeft de directe context van het graf, bijvoorbeeld of het gelegen is in een grafheuvelrij of -groep, urnenveld of groep vlakgraven. **Urnenveld dichtbij, maar één elite graf, hoge locatie** en **dichtbij rivier** zouden duidelijk moeten zijn. **Vuur** geeft aan of het een rol speelde tijdens het grafritueel en **begraven bij brandstapel** geeft aan of het graf ook de brandstapel omvatte. **Intentionele depositie hout** geeft weer of hout bij het graf gedeponeerd is. **Depositie menselijke resten** (deels/compleet) geeft weer of menselijke resten zijn verzameld en of het een complete of gedeeltelijke depositie betreft. **Manipulatie/fragmentatie bijgaven** geeft aan of er bijgaven intentioneel gebogen of gebroken zijn. **Gedeeltelijke depositie bijgaven** geeft weer of enkel fragmenten van objecten zijn gedeponeerd, niet of er bijvoorbeeld een *pars pro toto* depositie van een wagen aanwezig is. Als stof is teruggevonden wordt dit weergegeven onder **textiel**. De laatste kolom geeft weer welke **materiaalcategoriën** van menselijke resten en bijgaven in een graf gevonden zijn. Als deze kolom grijs gekleurd is geeft dit aan de het grafcomplex mogelijk incompleet is.

Graf	Context					Locatie		Grafritueel		Bijgaven		Materiaal- categorien					
Site, zone, graf	Vondsjaar en omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elite graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	Vuur	Begraving bij brandstapel		Intentionele depositie hout	Depositie menselij- ke resten (deels/compleet)	Manipulatie/ fragmentatie	Gedeeltelijke depositie	Textiel
Baarlo	1934; toevals- vondst (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (+)	Ind	Ind	++	++	Ind	Ind	--	Ind	-	-	-	-	-	Bronzen vaatwerk
Basse-Wavre	1882-83; opgra- ving (slecht)	Ha B3-C2		Ind	Grafheuvelgroep (rij) (grafheuvels D: ca. 30 m)	++	-	++	++	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/gereedschap/overig
Onbekend	1882-83; opgra- ving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: ca. 30 m	Grafheuvelgroep (rij)	++	-	++	++	++	+	+	++ (ind)	++	-	-	Wapengerei
T.5	1882-83; opgra- ving (slecht)	Ha B3-C1	Grafheuvel (++)	D: > 30 m	Grafheuvelgroep (rij)	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/wa- pengerei/persoonlijke verschijning
UC	1882-83; opgra- ving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvels (++)	Ind	Grafheuvelgroep (rij)	++	-	++	++	++	Ind	Ind	++ (ind)	++	Ind	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/gereedschap/overig
Court-St- Etienne	18e - vroeg 20e eeuw; opgraving (medium/slecht)	Ha C1-D3			Grafheuvels en vlakgraven	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	+	++	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/ wapengerei/ paardentuig/juk en wagononder- delen/gereedschap/persoonlijke verschijning/ overig
La Ferme Rouge	1905; opgraving (medium)	Ha C1-D3			Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/ wapengerei/ paardentuig/juk en wagononder- delen/gereedschap/persoonlijke verschijning/ overig
T.1	1905; opgraving (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: ca. 25 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/overig
T.2	1905; opgraving (medium)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	D: 18-20 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ gereedschap/overig
T.3	1905; opgraving (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: ca. 25 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/ wapengerei/ paardentuig/gereedschap/overig
T.4	1905; opgraving (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: ca. 22 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	-	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/paardentuig/ juk en wagononderdelen/per- soonlijke verschijning/overig
T.5	1905; opgraving (medium)	Ha C1	Grafheuvel (++)	D: ca. 20 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/persoonlijke verschijning/overig
UC	1905; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (+)	Ind		++	-	++	++	++	Ind	Ind	-	+	-	-	Paardentuig/persoonlijke verschijning

Graf	Context					Locatie		Grafritueel			Bijgaven		Materiaal- categorien				
Site, zone, graf	Vondstaar en -omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elite graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	Vuur	Begraving bij brandstapel	Intentionele depositie hout		Depositie menselijk- ke resten (deels/compleet)	Manipulatie/ fragmentatie	Gedetailleerde depositie	Textiel
La Quenique	19e - vroeg 20e eeuw; opgraving (slecht)	Ha B3-D3															Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/juk en wagononderdelen/gereedschap/ persoonlijke versiering/overig
T.A	1861; opgraving (slecht)	Ha C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/juk en wagononderdelen/overig
T.B	1861; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig en wagononderdelen/overig
T.K	1877-78; opgra- ving (slecht)	Ha B3-C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	-	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.L	1877-78; opgra- ving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	-	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.M	1877-78; opgra- ving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	-	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.X	1784-85; opgra- ving (slecht)	Ha C1-D3?	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Aardewerk/wapengerei/ gereedschap
T.Y	18 ^{de} 19 ^{de} century; opgraving (slecht)	Ha C1-D3?	Grafheuvel (++)	D: ca. 25 m; H: > 2m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	-	-	-	-	-	-	-	Overig
T.Z	1891; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: ca. 15-16; H: 1 m	Grafheuvelgroep	++	-	++	++	++	++	++	++ (deels?)	-	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ paardentuig/overig
UC	1861-1920; opgraving (slecht)	Ha B3-C1	Ind	Ind	Grafheuvelgroep; urnenveld	++	-	++	++	++	Ind	Ind	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/gereed- schap/persoonlijke versiering/ overig
Darp- Bisschopsberg	1907; toevals- vondst (medium)	Ha C2-D1	Ind	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	+	++	++	Ind	-	++ (ind)	++	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/overig
Ede-Bennekom	Vroeger dan 1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Ind	Ind	Ind	Ind	++	Ind	Ind	++	Ind	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/bronzen vaatwerk
Flobecq- Pottelberg T.78	1837; opgraving (slecht)	Ha B3-C2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	+	++	++	Ind	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/wapengerei
Gedinne- Chevaudos	1863; 1881; opgraving (slecht)	Ha C1-D3			Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	++	++	++	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/gereedschap/ persoonlijke versiering/overig
T.1	1863; opgraving (slecht)	Ha B3-C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/gereedschap/overig

Graf	Context					Locatie			Grafritueel		Bijgiven		Materiaal- categorien				
Site, zone, graf	Vondstaar en -omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elite graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	Vuur	Begraving bij brandstapel	Intentionele depositie hout		Depositie menselij- ke resten	Manipulatie/ fragmentatie	Gedeeltelijke depositie	Textiel
T.2	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	-	-	-	++	-	-	Wapengerei
T.13	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	+	++	-	+	-	-	Wapengerei
T.14	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.16	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.A	1881; opgraving (slecht)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk
T.P/Q	1881; opgraving (slecht)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	D: 2-3 m	Grafheuvelgroep	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Aardewerk/persoonlijke verschijning
Haps g.190	1960s; opgraving (goed)	Ha C1-D3	Kringgreppel (++)	D: 7,5 m	In/nabij urnenveld	++	++	-	-	++	-	-	++ (ind)	+	-	-	Menselijke resten/wapengerei/ persoonlijke verschijning
Harchies- Maison Cauchies	1913-2006; opgraving (medium)/ toevalsvondst (slecht)	Ha C1-D3			Vlakgrafs (+)	-	-	-	-	++	-	-	++	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/ persoonlijke verschijning/overig
	1913; toevals- vondst (slecht)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/ persoonlijke verschijning
	1914; opgraving (medium)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
	1926; toevals- vondst (slecht)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/wapengerei
t.1	1913; toevals- vondst (slecht)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
t.2	1914; opgraving (medium)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
t.3	1926; toevals- vondst (slecht)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/wapengerei
t.4	1955; opgraving (medium)	Ha B3-C1	Vlakgraf (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	-	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
UC	1913; 1959; toevalsvondst (slecht/medium)	Ha B3-D3?	Vlakgraf(s) (+)	Ind	Groep (vlak2) graven	+	-	-	-	++	Ind	Ind	++ (ind_	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei; overig
Havré	1930-31; opgra- ving (medium)/ toevalsvondst (medium)	Ha C1-D3			Grafheuvelgroep	-	+	+	+	++	++	++	++	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/ persoonlijke verschijning/overig
T.A	1930; toevals- vondst (medium)	Ha C1-D3?	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	++	++	++	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijning
T.E	1930; toevals- vondst (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	++	++	++	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei

Graf	Context			Locatie		Grafritueel		Bijgaven		Materiaal- categorien
Site, zone, graf	Vondstaar en -omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elfte graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	
										Vuur Begraving bij brandstapel Intentionele depositie hout Ke resten Depositie menselij- ke resten Manipulatie/ fragmentatie Gedeeltelijke depositie Textiel
T.2	1931; opgraving (medium)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
T.4	1931; opgraving (medium)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
T.9	1931; opgraving (medium)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
T.10	1931; opgraving (medium)	Ha C1-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning/overig
T.16	1931; opgraving (medium)	Ha C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	++	+	+	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
Heyhuizen- Bisschop	1934 of vroeger; onbekend	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep en urnenveld	++	++	Ind	++	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
Hofstade- Kasteelstraat sp. 16	2014; opgraving (excellent)	Ha B3-C1	Vakgraf (++)	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
Horst Hegelsom	1979; opgraving (goed)	Ha C1-2	Grafheuvel (++); kringgriepel (++)	D: 19 m	In/nabij urnenveld	++	++	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
La Plantée des Dames	1902; opgraving (medium)	Ha B3-D3			Grafheuvelgroep (grafheuvels D: 9-25 m)	-	Ind	+	++	Menselijke resten/aardewerk/paar- dentuig/persoonlijke verschijsning
T.3	1902; opgraving (medium)	Ha B3-D3	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	Ind	+	++	Menselijke resten/persoonlijke verschijsning
T.4	1902; opgraving (medium)	Ha C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	Ind	+	++	Menselijke resten/paardentuig
Leesten- Meijerink g.1	2010; opgraving (uitstekend)	Ha C1-2	Dubbele kringgriepel (++)	D: 5.2 m; D: 6.8 m	In/nabij urnenveld	++	++	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ gereedschap/persoonlijke verschijsning/overig
Limal- Morinoine	1902; opgraving (medium)	Ha C1-2			Grafheuvels	-	++	++	+	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/persoon- lijke verschijsning/overig
T.1	1902; opgraving (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: 14 m	Grafheuvelgroep	-	++	++	+	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig/overig
T.2	1902; opgraving (medium)	Ha C1	Langbed (++)	20 x 13.3 m	Grafheuvelgroep	-	++	+	++	Menselijke resten/persoonlijke verschijsning/ overig
Lommel- Kattenbos T.20	1939; opgraving (medium)	Ha C1	Grafheuvel (++)	D: 8 m; H: 50 cm	Grafheuvelgroep	++	Ind	-	++	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning/ gereedschap

Graf	Context					Locatie		Grafritueel		Bijgaven		Materiaal- categorien					
Site, zone, graf	Vondstjaar en -omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elite graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	Vuur	Begraving bij brandstapel		Intentionele depositie hout	Deposities menselij- ke resten (deels/compleet)	Manipulatie/ fragmentatie	Gedeeftelijke depositie	Textiel
Louette-St- Pierre Fosse- Aux-Morts	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)		Grafheuvelgroep	-	Ind	+	+	++	++	++	++	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning/overig
	1863; opgraving (slecht)	Ha C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	Ind	+	+	++	++	++	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
	1863; opgraving (slecht)	Ha C1	Grafheuvel (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	Ind	+	+	++	++	++	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijsning
	1863; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvels (++)	Ind	Grafheuvelgroep	-	Ind	+	+	++	Ind	Ind	++ (ind)	+	Ind	-	Persoonlijke verschijsning
Maastricht-Heer	2000; toevals- vondst (medium)	Ha B3-C1	Ind	Ind	Ind	++	++	Ind	Ind	+	Ind	-	-	++	-	-	Wapengerei
Meerlo	1967; toevals- vondst (medium)	Ha C1-2	Grafheuvel (+)	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/paardentuig
Meppen	1936; toevals- vondst (medium)	Ha D1-3	Kinggreppel	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	Ind	Ind	-	Ind	-	-	-	-	-	Menselijke resten/bronzen vaatwerk/overig
Neerharen- Rekem t.72	1978; opgraving (goed)	Ha B3	Vlakgraf (++)	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	+	+	++	++	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/wapengerei/ overig
Oss-Vorstengraf	1933; toevalsvondst en opgraving (goed)	Ha C1-2	Grafheuvel (++); kinggreppel (++)	D: 53 m	Grafheuvelgroep/ urnenveld	++	++	++	++	++	-	-	++ (com- pleet)	++	-	++	Menselijke resten/bronzen vaat- werk/wapengerei/paardentuig/ juk en wagononderdelen/gereed- schap/persoonlijke verschijsning/ overig
Oss- Zevenbergen	1964-2007; opgraving (goed en uitstekend)	Neolithic- LTA			Grafheuvelgroep/ urnenveld	++	-	++	++	++	++	++	++	++	++	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/juk en wagononder- delen/gereedschap/persoonlijke verschijsning/overig
M.3	2004; opgraving (uitstekend)	Ha C2-LTA	Grafheuvel (++)	D: 30 m	Grafheuvelgroep/ urnenveld	++	-	++	++	++	-	++	++ (deels)	++	++	-	Menselijke resten/wapengerei/ persoonlijke verschijsning/overig
M.7	2007; opgraving (uitstekend)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: 36 m	Grafheuvelgroep/ urnenveld	++	-	++	++	++	++	++	++ (ind)	++	++	-	Menselijke resten/aardewerk/paar- dentuig/juk en wagononderdelen/ overig
Rhenen- Koerheuvel	1935; 1993; toevalsvondst (slecht); opgra- ving (medium)	Ha C1-2	Vlakgraf (++)	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	++	++	++	-	-	++ (ind)	++	+	++	Menselijke resten/bronzen vaatwerk/paardentuig/juk en wagononderdelen/gereedschap/ persoonlijke verschijsning/overig
Somer- en- Kraayenstark	1939; toevals- vondst (medium)	Ha C1-2	Ind	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	Ind	Ind	++	Ind	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/overig

Graf	Context					Locatie			Grafituueel			Bijgaven			Materiaal- categorien		
Site, zone, graf	Vondstjaar en -omstandigheden	Datering (range)	Graftype	Grootte grafmonument	Context	Urnenveld dichtbij	Maar één elite graf	Hoge locatie	Dichtbij rivier	Vuur	Begraving bij brandstapel	Intentionele depositie hout	Depositie menselij- ke resten (deels/compleet)	Manipulatie/ fragmentatie		Gedeeftelijke depositie	Textiel
Someren- Philips- camping	Onbekend; toevalsvondst? (slecht)	Ha C1-2	Ind	Ind	Ind	+	-	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Wapengerei
Stocquoy T.5	1863; 1880; opgraving (slecht)	Ha C1-2	Grafheuvel (++)	D: 12 m; H: 60 cm	Grafheuvelgroep	No	++	+	+	++	Ind	-	++ (ind).	++	-	-	Menselijke resten/wapengerei
Uden-Slabroek	2010; opgraving (uitstekend)	Ha C1-2	Vlakgraf (++)	Ind	In/nabij urnenveld	++	++	++	-	++	Ind	++	++ (com- pleet)	++	-	++	Menselijke resten/persoonlijke verschijning/ overig
Venlo	Onbekend; toevalsvondst (slecht)	Ha C1-D3	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	Ind	-	Ind	Ind	Ind	-	-	-	Bronzen vaatwerk
Weert- Boshoverheide	1823; 1889-90; toevalsvondst/ opgraving (slecht)	Ha B3-C1			In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++			++				Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei/persoonlijke verschijning/ overig
t.1	1889-90; opgra- ving (slecht)	Ha C1-2	Vlakgraf (+)	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ paardentuig
t.2	1889-90; opgra- ving (slecht)	Ha C1	Vlakgraf (+)	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei or paardentuig
t.3	1889-90; opgra- ving (slecht)	Ha B3-C2	Vlakgraf (+)	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ persoonlijke verschijning
t.4	1889-90; opgra- ving (slecht)	Ha B3	Vlakgraf (+)	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	-	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
T.O	1889-90; opgra- ving (slecht)	Ha B3-C1	Langbed (++)	Ind	In/nabij urnenveld	++	-	+	+	++	Ind	-	++ (ind)	++	+	-	Menselijke resten/aardewerk/ wapengerei
Wijchen	1897; toevals- vondst (slecht)	Ha C1-D1	Ind	Ind	Ind	++	++	++	+	++	Ind	-	++ (ind)	++	-	-	Menselijke resten/aardewerk/ bronzen vaatwerk/paardentuig/ juk en wagononderdelen/gereed- schap/ persoonlijke verschijning/ overig

METAALTIJDEN 5

BIJDRAGEN IN DE STUDIE VAN DE METAALTIJDEN

Deze bundel vormt de neerslag van het eerste lustrum van de Nederlandse Metaaltijdendag op 6 en 7 oktober 2017 in Oss. Het lustrum had als thema 'Graven en grafheuvels' en bestond uit anderhalve dag lezingen, gevolgd door een excursie naar de bekende vindplaatsen Oss-Vorstengraf en Oss-Paalgraven. De lezingen toonden de blijvende interesse in het onderzoek naar graven, grafheuvels en grafgebruiken. Diverse lezingen van deze dagen hebben hun neerslag gevonden in deze vijfde Metaaltijdenbundel.

U kunt lezen over verschillende grafgebruiken uit de periode van de bronstijd tot en met de late ijzertijd, het landschap rondom grafheuvels en over de onderzoeksmogelijkheden die graven bieden. Denk hierbij aan het belang van onderzoek naar crematieresten en bijvoorbeeld houtskool uit graven. Naast deze themabijdragen bevat de Metaaltijdenbundel ook dit jaar weer bijdragen over ander onderzoek naar de metaaltijden, zoals studies naar verschillende soorten aardewerk, cultusplaatsen rondom Oss of oud grafheuvelonderzoek in de Antwerpse Kempen.

De Metaaltijdendag is een initiatief van de Stichting Metaaltijdenonderzoek Nederland (SMON), die zo een breed platform wil bieden aan eenieder met belangstelling voor de laat-prehistorische samenlevingen. Om de verhalen zoveel mogelijk toegankelijk te maken, biedt de Stichting de gelegenheid de gehouden lezingen te publiceren in een bundel. In die zin vormt deze publicatie de verslaglegging van het jaarlijkse congres, maar ook andere bijdragen over de metaaltijden zijn welkom. Samengebracht in deze bundel raken de verhalen over, en interpretaties van, laat-prehistorische samenlevingen verbonden.

Sidestone Press

ISBN: 978-90-8890-717-3

9 789088 907173 >